

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник. / Под ред. Сухарева А.Я. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2003. 944 с. Ст. 566
2. Шпенглер О. Закат Западного мира; Очерки морфологии мировой истории / Пер. с нем. И.И. Маханькова. М.: «Издательство АЛЬФА-КНИГА, 2010. 1085 с. С. 518.
3. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с. С. 88–91.
4. Рабінович П., Бачинський Т. Правовий світогляд (соціально-природна інтерпретація). Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 2. С. 5–17.
5. Коробка В.Н. Правовое мировоззрение. В 2 ч. Ч. 1: Становление и развитие. Донецк, Донецкий юридический институт Луганского государственного университета внутренних дел им. Э.А. Дидоренко, 2008. 152 с.
6. Паластрова Г.В. Юридическое мировоззрение: историко-правовые и аксиологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ростов н/Д, 2008. 27 с. URL: <http://www.disscat.com/content/yuridicheskoe-mirovozzrenie-istoriko-pravovye-i-aksiologicheskie-aspekty>
7. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. К.: Знання, 2008. 495 с.
8. Наріжний Ю.А. Філософські питання. Днепропетровск: «Видавництво «Промінь»», 2013. 130 с.
9. Оніщенко Н.М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 2. С. 91–96.

УДК 340.11

## ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

## ELECTION LAW PRINCIPLES: THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTIC

Обрусна С.Ю.,

*доктор юридичних наук, доцент,  
професор кафедри управління у сфері цивільного захисту  
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля  
Національного університету цивільного захисту України*

Кришталь Т.М.,

*доктор економічних наук, доцент,  
завідувач кафедри управління у сфері цивільного захисту  
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля  
Національного університету цивільного захисту України*

У статті досліджено принципи виборів як один із вагомих складників теоретичної концепції сучасного виборчого права. Запропоновано власне розуміння дефініції принципів виборчого права та вказано на критерії їх класифікації. Наголошено на важливості теоретичних положень, що мають прикладне значення для удосконалення виборчого процесу в Україні.

**Ключові слова:** виборче право, вибори, принципи виборчого права, принципи демократичних виборів, класифікація принципів виборчого права.

В статье исследованы принципы выборов как весомые составляющие теоретической концепции современного избирательного права. Предложено собственное понимание дефиниции принципов избирательного права, критериев их классификации. Подчеркнута важность теоретических положений, имеющих практическое значение для усовершенствования избирательного процесса в Украине.

**Ключевые слова:** избирательное право, выборы, принципы избирательного права, принципы демократических выборов, классификация принципов избирательного права.

Principles of election as a significant part of the theoretical concept of modern election law are researched in the article. Own understanding of the definition of the election law principles is offered and their classification criteria are pointed out. The importance of abstract theorems having applied significance for the election process improvement is emphasized.

**Key words:** election law, elections, election law principles, principles of democratic elections, classification of election law principles.

**Постановка проблеми.** У процесі демократизації публічної влади зростає значення та роль демократичних виборів як однієї з основних форм безпосереднього народовладдя. Тому удосконалення виборчого законодавства, пошук і закріплення найбільш оптимальних та ефективних механізмів забезпечення виборів, залишається і нині досить актуальним та тісно пов'язаним із розробленням теоретичної концепції сучасного виборчого права. Однією із найважливіших проблем останньої є дослідження принципів виборів, їх змісту, класифікації, формування теоретичних положень і конкретних рекомендацій, що мають прикладне значення для удосконалення виборчого законодавства України.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми визначення теоретичного підґрунтя та розкриття прак-

тичного значення принципів виборчого права досліджували: М. Афанасьєва, О. Марцеляк, М. Орзіх, П. Рабінович, М. Ставнійчук, О. Ярмиш, Ю. Шемшученко, В. Яворський та інші. Разом з тим нині немає єдиних підходів до визначення самої дефініції «принципи виборчого права», яка б оптимально відповідала системному сприйняттю механізмів правового забезпечення виборчих відносин, критеріїв їх систематизації, класифікації принципів тощо.

Тому **метою статті** є ґрунтовне теоретичне осмислення дефініції принципів виборчого права, їх змісту та класифікації на основі аналізу підходів, що склалися у юридичній науці.

**Виклад основного матеріалу.** Система принципів виборчого права є тією основою, на якій будується механізм правового регулювання виборів, своєрідним вектором,

що визначає спрямованість подальшого розвитку й удосконалення вказаного інституту. Принципи сучасного виборчого права будуються на основі загальних правових принципів. Їх основне призначення полягає у здійсненні узагальненого закріплення засад виборів, забезпеченні однотипного формулювання норм виборчого права. Теоретичне призначення принципів можна визначити як сприяння формуванню змісту виборчого права, його цілісності та єдиної спрямованості. Практичне значення визначає безпосередній вплив на конституційні реалії, необхідність їх застосування у формуванні виборчого законодавства та функціонуванні політико-правового інституту виборів.

В. Яворський визначає ознаки принципів виборчого права, наголошуючи на тому, що вони є і своєрідними критеріями їх якісної характеристики. Так, переважна більшість принципів безпосередньо закріплена у нормах виборчого права і виражає їх внутрішній зміст [1, с. 42].

Низка принципів виборчого права не обов'язково має бути закріплена у виборчих законах, а може виводитись із загального змісту права, з розуміння інших правових норм, наукових положень, закріплених у праві. Окремі принципи можуть одночасно виступати як гарантії здійснення інших принципів виборчої системи. Вказані принципи є взаємозалежними, змістовно доповнюють і збагачують один одного. Принципи виступають основою всіх інших норм виборчого права, додають його системі логічності, послідовності та збалансованості. Крім того, зміст виборчих принципів об'єктивно зумовлений характером суспільних відносин. Тобто соціально-економічних умов, рівня демократичних процесів, структури та змісту державної влади, принципів функціонування політичної системи та інших факторів.

Принципи виборчого права порівняно із його нормами мають вищий ступінь абстрагованості; за змістом виступають загальним критерієм поведінки учасників виборчого процесу, без вказівки на їх конкретні права і обов'язки. Під час загальної оцінки демократичності виборів, а також вирішенні конкретних юридичних справ принципи виступають одними із головних оціночних категорій [1, с. 43].

Вказані ознаки сприяють визначенню суті дефініції «принципи виборчого права». Як уже зазначалося, у юридичній науці немає єдиних підходів до поняття принципів виборчого права. Існують також певні відмінності між вітчизняною та зарубіжними науковими школами щодо їх типології. Так, європейська наукова традиція використовує, як правило, вузьке трактування і характеристику демократичних принципів виборів та акцентує увагу на базових принципах (вільні, рівні, загальні, прямі вибори). Всі інші аспекти, пов'язані із демократичністю виборів, розглядаються як механізми забезпечення базових демократичних принципів виборів [2–3].

Вітчизняна наукова школа має певну відмінність від європейської, оскільки для неї характерне більш широке трактування демократичних принципів виборів. Українські дослідники не обмежуються лише названими принципами демократичних виборів, здійснюючи аналіз також принципів, що характеризують виборчий процес, реалізацію виборчих прав тощо.

Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці акцентують увагу на необхідності класифікації принципів виборів та виділенні переліку конкретних демократичних принципів. Однак, попри значну увагу дослідників до аналізу суті та здійснення класифікації демократичних принципів виборів, єдиного бачення проблеми немає. Відсутня не лише уніфікована типологія демократичних принципів виборів, але й вичерпний перелік принципів як структурних складників моделі демократичних виборів.

Часто демократичні принципи виборів трактуються у вузькому розумінні. Вчені акцентують на умовах реалізації активного виборчого права громадян. З іншого боку, спостерігається надмірна деталізація демократич-

них принципів виборів. У цьому разі деякі демократичні принципи виборів не є по суті такими, їх швидше можна віднести до індикаторів та складників більш загальних демократичних принципів.

Певний час у юридичній науці принципи виборчого права розглядалися виключно із позицій реалізації громадянами суб'єктивного права обирати і бути обраними в органи державної влади. Тобто участь громадян у виборах на підставі загального, рівного і прямого виборчого права за таємного голосування [2, с. 30].

Такі підходи зустрічаються і в сучасній юридичній науці, коли окремі вчені принципи виборчого права досліджують виключно із позицій суб'єктивного виборчого права та умов його реалізації. Інші дослідники виділяють їх як принципи виборчого процесу. Так, М. Цвік основними засадами здійснення виборчих прав громадян визначає вільний характер виборів, загальність, рівність, пряме виборче право за таємного голосування [4, с. 152].

Вважаємо, що сучасне трактування принципів виборчого права потребує їх розуміння як таких, що відображають демократичну природу виборів як політичного інституту народовладдя. Саме на таких позиціях ґрунтується розуміння принципів виборів як засад, на підставі яких здійснюються вибори і відповідно до змісту яких останні є реальним волевиявленням народу, формою прямого народовладдя [5, с. 301].

Розуміння суті принципів виборчого права має ґрунтуватися на відображенні в ньому конституційних основ, предмета правового регулювання, завдань виборчого правового механізму. Також варто враховувати і зміст виборчого законодавства. Реалізація основних принципів і засад виборів відбувається на всіх стадіях виборчого процесу і регламентується Конституцією України та виборчими законами. При цьому законодавство не проводить розмежування між основними засадами і принципами виборів, а швидше отожднює їх. У коментарях до законодавства науковці визначають основні засади як фундаментальні ідеї, покладені в основу правового регулювання виборчого процесу, що є фактичним розумінням принципів виборів [6, с. 305].

Конституційний Суд України у Рішенні у справі про вибори народних депутатів України називає основоположні принципи загального, рівного і прямого виборчого права, вільне і таємне волевиявлення громадян України на виборах народних депутатів України як конституційну основу правового регулювання виборчого процесу, тобто також ідеї про ототожнення засад і принципів [7, с. 8].

Виходячи із вищевказаних підходів, В. Яворський сформулював таке визначення принципів виборчого права – це фундаментальні ідеї, положення, настанови та незаперечні умови, на підставі яких здійснюються вибори, відображається їх демократична природа як конституційного інституту народовладдя, а також закономірності та взаємозв'язки його елементів, що проявляються у правовому регулюванні електоральних прав, гарантій, процедур, виборчих дій і технологій щодо ефективного забезпечення, реалізації та захисту виборчих прав громадян [1, с. 46].

Вважаємо, що автору вдалося охопити всі підходи щодо розуміння вказаного поняття, але разом з тим таке формулювання є дещо громіздким для використання та деталізованим. Виходячи із системного сприйняття інституту виборів та механізму їх реалізації, пропонуємо таке визначення принципів виборчого права – це фундаментальні ідеї та начала, що відображають демократичну природу конституційного інституту виборів та правовий механізм його регулювання.

Аналіз наукових праць свідчить, що дослідники акцентують увагу на демократичності виборчих принципів. Під демократичними принципами виборів розуміють умови, на основі яких здійснюється виборчий процес і відпо-

відно до змісту яких вибори є демократичними. Демократичні принципи чітко встановлюють вихідні параметри, у межах яких формується механізм регулювання виборчих відносин. Вони також виконують роль певного вектора, що визначає напрями розвитку інституту виборів та виборчого законодавства. Крім того, демократичні принципи виборів є критерієм законності і правомірності дій у виборчій сфері. Водночас принципи, як справедливо зазначає С. Юсов: «...встановлюють межу, за якою вибори не виконують своєї ролі соціальної ротації (перерозподілу) законодавчих і представницьких функцій та повноважень у результаті волевиявлення народу» [8, с. 33].

Не менш дискусійним у науковій літературі залишається питання класифікації принципів виборчого права. Для теоретичного розуміння і практичної реалізації пропонується виробити критерії їх систематизації. Складність вказаного завдання пояснюється досить широким обсягом, багатосторонністю і багатоаспектністю їх змісту. Вказану класифікацію варто будувати, виходячи із розширеного розуміння виборчого права України, з огляду не лише на основні умови участі громадян у виборах, а й розуміння фундаментальних засад виборчого процесу.

Ю. Веденєєв, В. Лисенко, розглядаючи інститут виборів у системі державної влади, визначають політико-правові та адміністративні засади виборчого процесу та вказують на досить обмежену кількість власне нормативних принципів його організації: обов'язковість, періодичність, відкритість, гласність, вільність, альтернативність [9, с. 15–20].

Схожий підхід до класифікації та дослідження демократичних принципів існує і в сучасній європейській науці та практиці. Так, Венеціанська комісія виділяє п'ять демократичних принципів виборів: загальність, рівність, вільність, таємність і безпосередність. Варто зазначити, що Венеціанська комісія надає значної уваги спостереженню за виборами, організації виборів безстороннім органом, дієвій системі оскаржень, зараховуючи їх, однак, до процесуальних гарантій реалізації демократичних принципів виборів, але не надаючи їм статусу останніх [10, с. 95–97].

Значно ширший підхід, спрямований на збагачення уявлення щодо вихідних засад правового регулювання виборчих відносин, до класифікації принципів виборчого права запропоновано М. Матейковичем. Він систематизував принципи на основі трьох критеріїв: 1) принципи, що ґрунтуються на засадах конституційного ладу (вільні вибори), 2) політичні принципи виборчого права (загальне, рівне, пряме виборче право, таємне голосування, доступність участі у виборах, гласність, відкритість, доступність, змагальність, періодичність, обов'язковість), 3) організаційні принципи (підготовка і проведення виборчими комісіями, територіальний принцип організації тощо) [11, с. 11]. Безумовно, за політичним і організаційним критерієм принципи розмежовані досить нечітко.

С. Юсовим за основу класифікації виборчих принципів взято рівень і специфіку нормативно-правового змісту та поділено їх на універсальні (класичні) та нові. До універсальних автор відніс принципи загальних, рівних, прямих виборів за таємного голосування. Серед нових принципів дослідником визначено три групи: 1) матеріальні (свобода виборів, відкритість і гласність); 2) процесуальні (регулярність виборів, розмежування повноважень з підготовки і проведення виборів між суб'єктами, конкурентність виборів, судовий захист виборчих прав громадян тощо); 3) змішані (дійсність виборів, відповідальність перед державою і перед виборцями) [8, с. 38].

Д. Катков та Є. Корчиго виділяють матеріально-правові та процесуально-правові принципи як первинні, які є основою правового регулювання виборчих відносин, а процесуально-правові конкретизують матеріально-правові принципи, розвивають їх у контексті виборчого процесу. Матеріально-правові принципи поділяють на: 1) прин-

ципи участі громадян у виборах; 2) принципи організації і проведення виборів [12, с. 11]. Недоліком такого підходу до класифікації демократичних принципів виборів є недостатньо обґрунтоване виокремлення в групу процесуально-правових принципів, які є лише окремими аспектами реалізації матеріально-правових принципів, але не самостійною групою демократичних принципів виборів.

Т. Герасименко типологію виборчих принципів буде, виходячи із їх основного завдання – недопустити викривлення волі народу на виборах, що може відбуватися під впливом різних політичних маніпуляцій. Залежно від цього Т. Герасименко виділяє: 1) принципи, які протистоять «штучному» викривленню волі народу на виборах (принципи загальних, рівних, прямих виборів); 2) принципи, які протистоять «природному» викривленню волі виборців (принципи вільних виборів і таємного голосування). Щодо інших положень, то вони, на думку науковця, є або принципами правозастосувальної практики, або принципами закладів, які організують проведення виборів, та складниками згаданих вище п'яти демократичних принципів виборів [13, с. 24–25]. Як бачимо, авторка фактично веде мову лише про принципи, що регламентують умови участі громадян у виборах, залишаючи поза увагою інші важливі аспекти інституту виборів.

У працях С. Таровик обґрунтовано демократичні принципи виборів із урахуванням понять «принципи права» і «принципи правової держави». Залежно від місця юридичних норм у структурі права автор поділяє демократичні принципи виборів на дві групи: 1) загальні принципи підгалузей виборчого права, що діють у межах системи однорідних інститутів конституційного права, одночасно їх об'єднують і сприяють їхній стабільності (загальності, свободи і рівності виборів); 2) спеціально-правові принципи виборчого права, що відображають їх специфіку у межах правових інститутів [14, с. 36–37]. Певним недоліком цього підходу є відсутність чіткого, вичерпного переліку демократичних принципів та їхня надмірна деталізація.

Розглянувши вищезазвані підходи щодо типології демократичних принципів виборів, варто зробити висновок як про їх системність, так і існування певних недоліків. Зокрема, недостатню увагу приділено реалізації пасивного виборчого права громадян; часто застосовується надмірна деталізація демократичних принципів виборів; інколи важко виокремити критерії, що лежать в основі типології; відсутній чітко визначений перелік демократичних принципів виборів.

Як уже зазначалося, типологія принципів виборчого права в українській юридичній науці має певну специфіку. М. Ставнійчук демократичні принципи виборів поділяє на три групи: 1) принципи, що визначають вибори як пріоритетну форму народовладдя (вільні вибори, обов'язковість виборів, періодичність, справедливий характер, дійсність, чесність виборів, допустимість застосування різних виборчих систем); 2) принципи участі громадян у виборах (вільного волевиявлення, добровільної участі у виборах, принципи загального, прямого, рівного виборчого права, таємного голосування); 3) принципи організації виборчого процесу, яку поділено на підгрупи: а) принципи, характерні для всіх стадій виборчого процесу (альтернативність, багатопартійність, відкритість, гласність виборів, організація виборів спеціальними незалежними органами, територіальна організація виборів); б) принципи, характерні для окремих виборчих процедур (принципи фінансування виборів, рівних можливостей для всіх кандидатів у проведенні передвиборної агітації, свободи агітації, юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства [15, с. 301–302].

Аналіз наведеного підходу засвідчує його системність, що дає змогу детально проаналізувати і показати специфіку кожного з демократичних принципів виборів. Разом з тим деякі із наведених у класифікації демокра-

тичних принципів виборів швидше є формами реалізації інших принципів, а не самостійними демократичними принципами.

Український політолог Ю. Шведа детально аналізує поряд із загальноприйнятими демократичними принципами виборів (вільні, рівні, загальні, прямі і таємні вибори) також й інші: періодичності та обов'язковості виборів; справжності виборів; справедливості виборів; публічності та відкритості виборів; вільне та всебічне обговорення програм партій (блоків); неприпустимості зловживання свободою діяльності засобів масової інформації; уніформізм (територіальна стандартизація); розведення виборів у часі [16, с. 43]. Недоліком такого підходу є відсутність чіткого згрупування принципів за певним критерієм.

Ю. Ключковський поділяє демократичні принципи виборів на дві групи: 1) принципи, що характеризують вибори як цілісну інституцію (принципи загальних, рівних, прямих, вільних та чесних виборів); 2) принципи, що стосуються власне процедури голосування (принципи таємного, особистого, однократного і факультативного (добро-вільного) голосування [17, с. 148–160].

Як бачимо, у вітчизняній юридичній науці досить поширеною є класифікація демократичних принципів на ті, що характеризують участь громадян у виборах, і ті, що характеризують виборчий процес. Подібну типологію пропонують також А. Француз та І. Доцяк та інші. Заслуговує на увагу позиція щодо характеристики та співвідношення демократичних принципів виборів І. Панкевича, який, виділяючи п'ять традиційних принципів (рівних, вільних, загальних, прямих і таємних виборів), вважає провідним принцип загальних виборів, усі ж інші принципи є похідними від можливості громадян брати участь у формуванні влади [18].

М. Бучин демократичні принципи виборів класифікує на базові та додаткові. Під базовими автор розуміє принципи участі у виборчому процесі, що мають універсальний характер, є загально визнаними у всьому світі і без дотримання яких вибори як демократичний інститут втрачають свій зміст (вільні, рівні, загальні вибори за таємного голосування). Додаткові стосуються участі у виборчому процесі кандидатів, партій та блоків, а також характеризують особливості самого виборчого процесу (гласність виборів, неупередженість владних структур, свобода агітації, рівність суб'єктів виборчого процесу тощо) [19]. Такі підходи дещо спрощують підходи до класифікації принципів виборчого права.

В. Яворським за основу класифікації принципів виборчого права покладено критерій цільового призначення виборчих принципів у механізмі виборчих відносин. На думку науковця, першу групу принципів мають становити принципи, які розглядаються як форми участі громадян у виборах. Об'єднуючою їх засадою є закріплення в ст. 71 Конституції України, що робить їх обов'язковими для всіх видів виборів (загальне, рівне, пряме виборче право, таємність голосування, вільність виборів).

Другу групу становлять принципи організації та проведення виборів (справедливе, справжнє, чесне, альтернативне, періодичне голосування). Вказані принципи

об'єднує те, що їх суть базується на змісті права, розумінні правових норм і наукових положень; вони безпосередньо не закріплені у Конституції України та виборчих законах. Третю групу автор розглядає як принципи виборчого процесу (законність, політичний плюралізм, рівність суб'єктів виборчого процесу тощо) [1, с. 49].

Погоджуючись із В. Яворським щодо вказаних критеріїв класифікації, варто зазначити, що з онтологічних позицій принципи виборів опосередковано основоположними ідеями, які отримали загальне визнання в наднаціональній конституційній практиці та у правовідносинах, тобто конституційними принципами. Ними є: народовладдя, юридична рівність, забезпечення і гарантованість прав і свобод особи, верховенство права тощо. Ці принципи відображено у законодавстві України. Ці правові норми зумовлюють юридичні засоби і механізми, які використовуються з метою здійснення вільних, демократичних виборів, спрямованих на формування таких представницьких органів держави, які максимально повно відображали та репрезентували волю народу як владного суверена.

Тому класифікувати принципи виборів доцільно на загальноправові та спеціальні, серед яких варто визначити принципи, що визначають концептуальні засади виборчих відносин (принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування; принципи, що визначають безпосередню участь громадян у виборах; принципи виборчого процесу (принцип гласних виборів, принцип відповідальності за порушення виборчого законодавства, принцип адміністрування виборів спеціальними органами).

**Висновки.** Демократичні принципи виборів мають становити цілісну систему, в якій вони не функціонують окремо один від одного, а тісно взаємодіють, що означає, що реалізація одних демократичних принципів виборів сприяє дотриманню інших принципів, з іншого боку, демократичні принципи виборів не є абсолютно категоричними та імперативними і в окремих випадках допускають відхід від своїх засадничих ідей для ефективнішої реалізації інших. Система демократичних принципів виборів, крім того, не має абсолютно усталеного, незмінного характеру. Для неї притаманний постійний розвиток: з'являються нові принципи як результат розвитку і трансформації виборчих відносин, відбувається нормативне розширення змісту вже наявних принципів: вони набувають нових форм реалізації, детальніше регламентуються нормативними актами.

Крім того, простежується також поява тісніших зв'язків між окремими принципами, посилення їхньої системної єдності, що, безумовно, сприяє чіткішому дотриманню виборчих прав громадян. Наукове обґрунтування, законодавче закріплення та реальність демократичних принципів виборчого права та створення ефективних гарантій і правових механізмів їх реалізації мають сприяти подальшому поступовому розвитку безпосередньої демократії в Україні.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яворський В. Принципи сучасного виборчого права України. Вісник Академії правових наук. 2002. № 3(30). С. 40–50.
2. Декларація загальних принципів непартійного спостереження за виборами громадськими організаціями Венеціанської комісії від 15–16 червня 2012 р. Вибори і демократія. 2012. № 2 (32). С. 81–91.
3. Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи (АОВЦЄ) 31 березня 2006 р. URL: [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=884\\_001](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=884_001). (дата звернення 14.08.2018)
4. Ким А.И. Советское избирательное право. Вопросы теории избирательного законодательства и практики его применения. Москва, 1965. 296 с.
5. Конституційне право України. / За ред. В. Тація, В. Погорілка, Ю. Тодики. Київ, 1999. 376 с.
6. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» / За заг. ред. М.І. Ставнійчук, М.І. Мельника. Київ, 1999. 376 с.
7. Рішення у справі про вибори народних депутатів України від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/98. URL: [zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення 14.08.2018)
8. Юсов С.В. Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности: дис. ... канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1999. 191 с.

9. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации / Отв. ред. А. Иванченко. Москва, 1999. 856 с.
10. Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії від 30 жовтня 2002 р. Вибори і демократія. 2006. № 4 (10). С. 94–126.
11. Матейкович М.С. Проблемы правового регулирования выборов в органы государственной власти субъектов Российской Федерации: монография. Тюмень: Изд-во Тюм. гос. ун-та, 1999. 184 с.
12. Герасименко Т.В. Принципы выборов в органы государственной власти и местного самоуправления в Российской Федерации: дис. ... канд. юр. наук. Тюмень, 2003. 243 с.
13. Катков Д.Б. Избирательное право: Вопросы и ответы / под ред. Ю.А. Веденева. Москва: Юриспруденция, 2001. 288 с.
14. Таровик С.С. Реализация принципов всеобщности, свободы, равенства в избирательном праве Российской Федерации: дис. ... канд. юр. наук. СПб., 2009. 195 с.
15. Конституційне право України. / За ред. В. Погорілка. Київ, 2000. 428 с.
16. Шведа Ю.Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. 462 с.
17. Ключковський Ю.Б. Основні напрями розвитку виборчого законодавства за роки незалежності України. Вибори Президента України-2004: проблеми теорії та практики: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Атіка, 2005. С. 41–57.
18. Панкевич Р. Проблеми типології виборчих систем. Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. 2002. Вип. 4. URL: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Pankevych.htm>. (дата звернення 14.08.2018)
19. Бучин М. Демократичні принципи виборів: суть і типологія. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789...08> (дата звернення 14.08.2018)

УДК 340.1

## ГЕНЕЗА ІДЕЇ ПРАВА НА СПРОТИВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

### GENESIS IDEA OF THE RIGHT TO RESISTANCE: THE HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

Орос М.М.,

*здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті здійснюється історико-правовий аналіз обґрунтування виникнення, розвитку та використання ідеї права на спротив як невід'ємного природного права, а також його закріплення в міжнародних правових актах.

**Ключові слова:** право на спротив, влада, права і свободи, природне право, реалізація природного права на спротив.

В статье осуществляется историко-правовой анализ обоснования возникновения, развития и использования идеи права на сопротивление как неотъемлемого естественного права, а так же его закрепление в международных правовых актах.

**Ключевые слова:** право на сопротивление, власть, права и свободы, естественное право, реализация естественного права на сопротивление.

The article deals with the historical and legal analysis of the substantiation of the emergence, development and use of the idea of the right to resistance as an inalienable natural law and the consolidation of this right in international legal acts.

**Key words:** right to resistance, power, rights and freedoms, natural law, realization of natural right to resistance.

**Постановка проблеми.** Однією із сучасних ідей конституціоналізму є ідея права народу на спротив. Генеза такої ідеї пройшла тривалий та складний історичний шлях формування та подальшого її закріплення в міжнародних та внутрішньонаціональних правових актах. Попри це ідея права народу на спротив не втрачає своєї цікавості та залишається актуальною дотепер. Тому для кращого розуміння суті права народу на спротив (як одного з природних прав, що є одним із складників сучасної ідеї конституціоналізму) необхідно подальше вивчення генезису цієї ідей.

**Мета статті** – спробувати проаналізувати історико-правовий процес формування та розвитку генези ідеї права народу на спротив.

**Вклад основного матеріалу.** Нещодавні дві революції в Україні (Помаранчева революція та Революція гідності) є актами прямого народовладдя. Проте, як зазначає В.Т. Кабишев, не всі інститути прямого народовладдя регулюються правом [7, с. 53]. На думку вченого, не дивлячись на те, що революція є вищим актом прямого народовладдя, це не може потрапити в орбіту прямого регулювання [7, с. 64]. Водночас у ст. 5 та 69 Конституції України визнається принцип безпосереднього народовладдя та закріплено деякі його форми, зокрема вибори та референдум [9]. Тобто держава визнала право українського народу безпосередньо здійснювати владу через форми

безпосередньої демократії. Проте у вищевказаних статтях Основного Закону серед наведених форм безпосередньої демократії немає такої форми, як права народу на спротив влади. Проте і не має заборони на здійснення народом такої форми, оскільки наведений перелік інститутів безпосередньої демократії у вказаних статтях не є вичерпним.

У контексті досліджуваної проблематики, на нашу думку, слушно навести рішення Верховного Суду України. Так, у пункті 5 мотивувальної частини рішення від 16 листопада 2004 року «Щодо встановлення результатів волевиявлення у територіальному виборчому окрузі «100 (м. Кіровоград)» Верховний Суд України зазначив, що Конституція України в ст. 69–71 проголосила принцип народовладдя і встановила природне право кожного громадянина України на управління державою [10, с. 167].

Отже, Верховний Суд України визнав, що форми безпосередньої демократії є основою для безпосереднього волевиявлення волі народу і здійснення ним влади, саме через ці форми реалізуються природні права.

Через прогресивний розвиток юридичної науки в західних країнах та відсутності в них революцій спричинило втрату інтересу як із боку історії, так і з боку права до генези такого природного права, як права на спротив. На початку ХХІ ст. ідея права на повстання практично зникла з міжнародного діалогу з прав людини [21, р. 92]. Не дивлячись на це, саме завдяки правовим поглядам мислителів